

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Bâgandî, *Müsnedü Emiri'l-mü'minîn* (Ömer b. 'Abdül-'azîz (nşr. Muhammed Awâme), Dimaşk - Beyrut 1404/1984, s. 93-94, 95, 96 vd.; ayrıca bk. tür.yer.; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 2302; Hatib, *Târihu Bağdâd*, III, 209-213; Sem'anî, *el-Ensâb* (Bârûdî), I, 262; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 193-194; a.mlf., *ed-Du'afâ*, III, 97; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 326; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 111; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 26-27; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIV, 383-388; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 736-737; Safedî, *el-Vâfi*, I, 99; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 152; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, II, 240; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 360-362; a.mlf., *Ta'rîfu ehli't-takdis bi-merâtibi'l-mevâüfîn bi't-tedlis* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1413/1993, s. 150-151; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 265; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 259; Sezgin, *GAS*, I, 172-173; Elbânî, *Mahtûtât*, s. 27.

SALİH KARACABEY

İBNÜ'L-BÂKILLÂNÎ

(bk. BÂKILLÂNÎ).

İBNÜ'L-BÂRİZİ

(ابن البارزى)

Ebü'l-Kâsim Şerefüddin Hibetullah b. Abdirrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî (ö. 738/1338)

Kıraat ve hadis âlimi, Şâfiî fakihî.

Ramazan 645'te (Ocak 1248) Hama'da dünyaya geldi. Doğum günü için kaynaklarda 5, 6 ve 25 Ramazan gibi farklı tarihler zikredilmiştir. Bir fıkıh âlimi ve Hama kadısı olan babası Necmeddin İbnü'l-Bârizî gibi (İsnevî, I, 279-282) o da Bağdat'ta bir mahalle (Bâbü Ebrez) adına nisbetle İbnü'l-Bârizî diye anıldı. Bedreddin Muham-

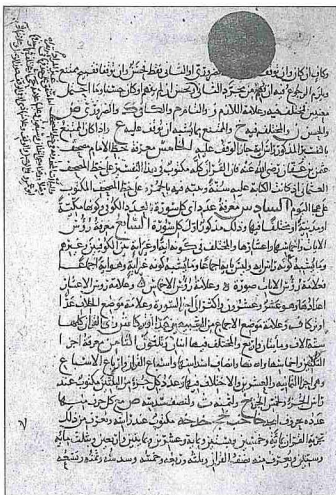
med b. Eyyûb et-Tâzeffî'den kıraat okudu. Babasından fıkıh, nahiv ve usul dersleri aldı. Babası ile dedesinden, İzzeddin el-Fârûsî ve Cemâleddin b. Mâlik'ten hadis dinledi. İbn Mâlik'ten ayrıca nahiv öğrendi. Kendisinden Ebû Şâme, Bîrzâfî ve Zehebî gibi âlimler hadis ilminde faydalandılar. Zehebî, İbnü'l-Bârizî'den hadis derslerini Hama ve Dimaşk'ta aldığını söylemiştir (*Ma'rîfetü'l-kurra*, III, 1487).

İbnü'l-Bârizî fıkıh ilminde üstün bir seviye kazanmış, güçlü zekâsı, disiplini ve gayretli çalışması, ahlâkı ve tevazuu ile tanınmıştır. Hama'da kırk yıl süreyle herhangi bir ücret almadan kadılık yapan ve birkaç defa Mısır kadılığına tayin edildiği halde bu görevi kabul etmeyen İbnü'l-Bârizî defalarca hacca gitmiştir. Ömrünün sonlarına doğru gözleri görmez olmuş ve bu dönemde yerini torunu Necmeddin Abdurrahîm b. İbrâhîm'e bırakarak kadılık görevinden ayrılmışsa da bu makamla ilgisini sürdürmüştür. İbnü'l-Bârizî Alah'ın sıfatları konusunda tartışmaya girmekten sakınmış, Selef ulemasıyla Eş'arî kelâmcılarından herhangi birinin tarafını tercih etmeyip her iki ekol hakkında da olumlu bir tavır sergilemiştir. Hayatı boyunca kitap biriktiren ve zengin kütüphanesini vakfeden İbnü'l-Bârizî 20 Zilkade 738'de (9 Haziran 1338) Hama'da vefat etti.

Eserleri. İbn Kâdî Şühbe, İbnü'l-Bârizî'nin kırktan fazla eseri olduğunu söylerken Dâvûdî bu sayıyı doksan küsur olarak zikretmektedir. Bu eserlerden bazıları şunlardır: 1. *Nâsihu'l-Kur'ânî'l-'azîz ve mensûhu*. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin'in tahkikiyle *Mecelletü Mecma'î'l-İlmiyyi'l-'Irâkî*'de neşredilmiş (XXXIII [Bağdat 1402/1982], s. 265-317), ayrıca aynı muhakik tarafından *Erba'atü kütüb fi'n-*

nâsih ve'l-mensûh adıyla yayımlanan (Beyrut 1409/1989) eserde dördüncü risâle olarak yer almıştır. 2. *el-Feridetü'l-Bâriziyye fi halli'l-Kaşîdî's-Şâtibiyye*. Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı kasidesinin şerhidir (yazma nüshaları için bk. Sâlâh M. el-Hiyemî, I, 417-418; *el-Fihrisû's-şâmil*, s. 148). 3. *Kitâbü'l-Bustân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kur'an tefsiri olan eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (III. Ahmed, nr. 113). 4. *Ravzâtü cennâti'l-muhibbîn fi tenzîli'l-'ulûmi'l-Kitâbi'l-mübîn* (*Ravzâtü'l-cinân fi tefsiri'l-Kur'ân*, *Kitâbü'r-Ravza fi tefsiri'l-Kur'ân*). Eserin III. cildinin bir nüshası (Meryem süresinin başından Saffât süresinin sonuna kadar olan kısım) Süleymaniye Kütüphanesi'nde olup (Fâtih, nr. 273) bu nüshanın tamamının dört cilt olduğu anlaşılmaktadır. İsrâ ve Kehf sûrelerinin tefsirini ihtiva eden bölümü Berlin'de bulunan eserin (Ahlwardt, I, 367) diğer bir nüshasının Furkân süresinin başından Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar olan kısmını ihtiva eden III. cildi Kütahya'da (Vahîd Paşa Ktp., nr. 2490), Kehf sûresinin tefsirinden bir kısım da Tunus'ta (el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 2438) bulunmaktadır. 5. *Tecridü (Muhtaşaru) l-uşul fi ehâdisi'r-Resûl*. İbnü'l-Esir'in *Câmi'u'l-uşul li-ehâdisi'r-Resûl* adlı eserinin muhtasarı olup pek çok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, nr. 55, Hamidiye, nr. 221, Lâleli, nr. 411, Yeniciami, nr. 173, 277, Hacı Beşir Ağa, nr. 168, Şehid Ali Paşa, nr. 378; Nuruosmaniye Ktp., nr. 545; Râgıb Paşa Ktp., nr. 246; İÜ Ktp., AY, nr. 39; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 510; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 257; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 510; TSMK, III. Ahmed, nr. 307; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 151; ayrıca bk. *DMBİ*, III, 88). 6. *el-Müctebâ fi ehâdisi'l-Muştafâ*. Bu eser de İbnü'l-Esir'in adı geçen kitabının başka bir tertiple yapılmış muhtasarı olup yazma nüshaları Rabat'ta (a.g.e., a.y.) ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 534). İbnü'l-Bârizî'nin bu eserini Hama Kadısı Ale-müddin Süleyman b. Avşar et-Türkmânî, İbnü'l-Esir'in tertibiyle yeniden düzenlemiş, *et-Teysir fi hadîsi'l-beşîri'n-nezîr* adını verdiği bu çalışmasına Ebû Hanîfe'nin müsnedlerinden seçtiği hadisleri de ilâve etmiştir (Süleymaniye Ktp., Yeniciami, nr. 180; Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 84). 7. *el-Mişbâh*. Begavî'nin *Meşâbîhu's-sünne* adlı eserinin muhtasarı olup Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı

İbnü'l-Bârizî'nin *Kitâbü'l-Bustân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin ilk iki sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 113)

eserinin tertibi dikkate alınarak düzenlenmiştir. Eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (Fuâd Seyyid, III, 65-66). **8. Rumûzü'l-künûz.** Fıkıhla ilgili bir manzume olup bir nüshası Râmpûr Kütüphanesi'ndedir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 101). **9. Kitâbü'l-Muğnî fi'htisâri't-Tenbîh ve izhâri fetâvîh.** Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı eserinin muhtasarı olup bir nüshası Berlin'dedir (Ahlwardt, IV, 66). **10. ez-Züb'd (ez-Zübde fi'l-fıkh).** Eserin 970 beyitlik eksik bir nüshası Gotha'da bulunmaktadır (Pertsch, II, 194-195). **11. Tahlîl-lü (Tahallülü'l-l-hâ'iz mine'l-ihrâm.** Bir nüshası Kudüs'te Hâlidîyye Kütüphanesi'ndeki (nr. 37) bir mecmuanın içinde (Salâhaddin el-Müneccid, s. 23), diğer bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Yenicami, nr. 1185). Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de *Mes'ele fi tavâfi'l-mer'eti ve hiye hâ'iz* adıyla kayıtlı bulunan (nr. 10367) ve İbnü'l-Bârizî'ye aidiyetinden söz edilen risâlenin de aynı eser olduğu anlaşılmaktadır (M. Mutî' el-Hâfız, II, 167). **12. İzhârü (Teysirü)'l-fetâvî min tahriri'l-Hâvî.** Necmeddin Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin *el-Hâvî's-sağîr fi'l-fetâvî* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (III. Ahmed, nr. 840; diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 679). **13. Tevşîku 'ura'l-îmân fi tafzîli (fezâ'ili) habîbî'r-rahmân.** Kadî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserinin muhtasarı olup dört bab üzere düzenlenmiştir (Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 2046; Akseki İlçe Halk Ktp., nr. 173; ayrıca bk. *DMBİ*, III, 88). Eser, İbn Karâ Şehâbeddin Ahmed b. Ömer el-Hârizmî tarafından *Nuḥbetü'n-nuḥab el-müşil ilâ a'le'r-rüteb* adıyla ihtisar edilmiş olup bu muhtasarın bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Sîre, nr. 37). **14. İttiḥâzü'n-nuḣḣ fi icâdi's-sulḣ** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 86, vr. 1-3). **15. ed-Dirâye li-aḥkâmî'r-Ri'âye.** Hâris el-Muhâsibî'nin *er-Ri'âye li-hukû-killâh* adlı eserinin muhtasarı olan İzzeddin b. Abdüsselâm'ın *Maḳâşidü'r-Ri'âye*'si üzerine yapılmış bir ihtisar çalışmasıdır. Esere ayrıca Muhâsibî'nin diğer kitaplarından seçilmiş on bahis ilâve edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 945/5, vr. 443^b-462^a; Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 5481). **16. Manẓûme fi şerḣi Müşellesâti Kuṭrub** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3767, vr. 258^b-260^a). İbnü'l-Bârizî'nin kaynaklarda ayrıca *el-Esâs fi ma'rifeti ilâhi'n-nâs*, *Kitâbü'l-Arûz*, *el-Vefâ' fi eḥâdişi'l-Muṣtafâ*, *Kitâbü'l-Me-*

nâsik, *ed-Dürre fi şifâti'l-haccı ve'l-umre*, *Ẓabṭu ğaribi'l-hadiş* gibi eserlerinden söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Bârizî, *Nâsiḥu'l-Kur'ânî'l-aziz ve men-sûḥuh* (MMİr. içinde, nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, XXXIII, 1402/1982), neşredenin girişi, s. 265-273; Zehebi, *Mu'cemü's-şüyûḥ* : *Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Habîb el-Hile), Taif 1408/1988, II, 356-357; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-muḥtas bi'l-muḥad-dişîn* (nşr. M. Habîb el-Hile), Taif 1408/1988, s. 291-292; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), III, 1487; Safedî, *Nektû'l-himyân* (nşr. Ahmed Zekî Bek), Kahire 1329/1911, s. 302-304; Süb-ki, *Tabakât* (Tanâhi), X, 387-391; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 279-282; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 182; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, II, 351-352; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 401-402; Süyûtî, *Lübbü'l-Lübb fi tahriri'l-ensâb* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz – Eşref Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1411/1991, I, 92; *Keşfü'z-zunûn*, I, 74-75, 626-627; Pertsch, *Gotha*, II, 194-195; *Hedyyetü'l-ârifîn*, II, 507; Brockelmann, *GAL*, I, 357-358; II, 86-87; *Suppl.*, I, 608, 679; II, 101; Zirikî, *el-A'âm*, IX, 60; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XIII, 139-140; Yûsuf el-Uş, *Fihrisü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1947, s. 56; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-maḥtûṭât*, Kahire 1383/1963, III, 65-66; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥtûṭâtü'l-Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 38; M. Riyâd el-Mâlih, *Fihrisü maḥtûṭâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye* : *et-Taşavvuf*, Dimaşk 1398/1978, I, 523-524; M. Mutî' el-Hâfız, *Fihrisü maḥtûṭâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye* : *el-Fıkhü'l-Hânefî*, Dimaşk 1401/1981, II, 167; Selâhaddin el-Müneccid, *el-Maḥtûṭâtü'l-Arabiyye fi Filistîn*, Beyrut 1982, s. 23; Yâsîn M. es-Sevvâs, *Fihrisü maḥtûṭâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye* : *el-Mecâmî'*, Dimaşk 1403/1983, I, 49; Salâh M. el-Hiyemî, *Fihrisü maḥtûṭâtü Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye* : *Ulûmü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dimaşk 1403/1983, I, 417-418; Ahlwardt, *Verzeichnis*, I, 367; IV, 66; *el-Fihrisü's-sâmil* : *Maḥtûṭâtü't-tefsîr*, Amman 1989, I, 374-375; a.e. : *Ulûmü'l-Kur'an, maḥtûṭâtü'l-kur'ânî'at*, Amman 1415/1994, s. 148; Cezzâr, *Medâḥilü'l-mu'ellifîn*, I, 131; M. Âsaf Fikret, "İbn Bârizî", *DMBİ*, III, 87-88.

TAYYAR ALTİKULAÇ

İBNÜ'L-BAYTÂR

(ابن البطار)

Ebû Muhammed Ziyâüddîn Abdullah b. Ahmed el-Aşşâb el-Mâleki (ö. 646/1248)

Botanik âlimi.

Endülüs'ün Mâleka (Malaga) şehrinde, yetiştirdiği âlimlerle tanınan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi; İbnü'l-Baytâr lakabını babasının veterinerliğinden dolayı almıştır. Doğum tarihi hakkında 575 (1179), 585 (1189), 593 (1197) ve 596 (1200) yılları gösterilir. İlk öğrenimini babasından gördüğü, dinî ve naklî ilimleri okuduktan sonra botaniğe merak sardı-

ğı anlaşılmaktadır. Onun botanikçi (aşşâb) olmasındaki en önemli pay yirmi yaşına kadar birlikte çalıştığı, daha çok İbnü'r-Rûmiyye diye tanınan İşbîliyeli (Sevilla) Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed en-Nebâtî'ye aittir. İbnü'l-Baytâr, Nebâtî ile dostluğu süresince Endülüs bölgesinde yetişen tıbbî bitkileri ve bunların özelliklerini, yetiştikleri yerleri, ilmî ve mahallî adlarını öğrendi. Belki de hocasının ilmî araştırmalar yapmak amacıyla Doğu'ya gitmesi üzerine, Muvahhidler'in başşehri İşbîliye'de dönemin ünlü eczacılarından Abdullah b. Sâlih el-Kütâmî ile İbn Haccâc el-İşbîlî'nin yanında çalışmalarına devam etti. Bu sırada bir yandan Dioskorides ve Câlî'nün'un basit ilaçlar hakkındaki eserlerini okuyor, bir yandan da Endülüs'ün çeşitli kesimlerindeki araştırmalarını sürdürerek malzeme topluyordu. 617'de (1220) hocası Ebû'l-Abbas'ı örnek alarak Akdeniz havzasındaki ülkelerde araştırma yapmak amacıyla uzun sürecek bir yolculuğa çıktı. Önce Bicâye (Bougie), Kostantîne, Berka ve Trablusgarp gibi Kuzey Afrika şehirleriyle civarlarını dolaşarak yazmak istediği eserler için zengin malzeme topladı. 620 (1223) yılının sonlarına doğru Anadolu'ya ulaşır Selçuklu ve Bizans hâkimiyetindeki bölgeleri gezerek tıp, eczacılık ve botanik âlimleriyle tanıştı (İbn Ebû Usaybia, s. 601). Seyahatinin bu bölümünde Make-donya ve Ege adalarını da ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Limni adasında bir cins topraktan teke kanıyla yoğrulmuş "tînu'l-mahtûm" (bk. AKRÂS) yapıldığını ve oradaki Artemis tapınağının bakımını üstlenen bir kadının bu ilaç tabletlerini yapışına bizzat şahit olduğunu söyler.

Seyahat dönüşü artık çağının en büyük botanikçisi kabul edilen İbnü'l-Baytâr topladığı zengin bitki koleksiyonuyla İskenderiye'ye gitti. Mısır Eyyûbî hânedanından el-Melikü'l-Kâmil Muhammed kendisine büyük itibar göstererek Mısır botanikçileri başkanı (reisülâşşâbîn) unvanını verdi ve hâkimiyeti altındaki Suriye'ye her gidişinde onu da beraberinde götürdü. el-Melikü'l-Kâmil'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb döneminde de Eyyûbî sarayındaki mevkiini koruyan İbnü'l-Baytâr, bu dönemde tekrar Doğu İslâm coğrafyasına seyahate çıktı. Lucien Leclerc, *Kitâbü'l-Câmi'*deki bitki adlarından hareketle onun Diyarbakır, Urfa, Musul, Lübnan, Kudüs ve Hicaz bölgelerini gezerek malzeme topladığını belirtir (*Histoire*, II, 225-237). İbnü'l-Baytâr'ın Kahire ve Di-